

บุษบกธรรมมาสน์ “ยอดมงกุฏ” ในการเปรียญวัดราชประดิษฐฯ :

จาก “อินทรคติ” ในรัชกาลที่ ๓
สู่ “พระบรมราชสัญลักษณ์”
ประจำรัชกาลที่ ๔*

พิชญา สุ่มจินดา

สาขาวิชาศิลปะไทย ภาควิชาศิลปะไทย

คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ความนำ

บุษบกธรรมมาสน์ยอดมงกุฏใน “การเปรียญ” วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม ศาสนวัตถุที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นงานประณีตศิลป์ชิ้นเอกของวัดราชประดิษฐฯ แต่กลับซ่อนตัวหลังเก็นสายตาผู้คนทั่วไปอยู่ใน “การเปรียญ” หรือที่บางท่านเรียกว่า “พระที่นั่งทรงธรรม” (แนงน้อย, ๒๕๔๙, ๑๔๓) อาคารสำคัญอีกหลังที่ไม่คุ้น

◀ “บุษบกธรรมมาสน์ยอดมงกุฏของวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม ตั้งอยู่ใน “การเปรียญ” ของวัด

หน้าคุ้นตาและเป็นจุดสนใจของผู้คนด้วยเช่นกัน ด้วยเพราะตั้งอยู่ด้านหลังกำแพงด้านทิศตะวันตกของวัด แม้แต่ประวัติวัดที่กรมศิลปากรตีพิมพ์เมื่อคราวสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ ๒๐๐ ปี ก็ยังไม่กล่าวถึง (กรมศิลปากร, ๒๕๒๕ ก, ๕๔-๕๖) บุษบกธรรมมาสน์ยอดมงกุฏรูปทรงงดงามแปลกตาเพิ่งเป็นที่ประจักษ์ต่อสายตาราท่านกันไม่นานมานี้เมื่อมีการบูรณปฏิสังขรณ์การเปรียญในพุทธศักราช ๒๕๔๙ ประกอบกับ หม่อมราชวงศ์แนงน้อย ศักดิ์ศรี นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญสถาปัตยกรรมศาสตร์

*ผู้เขียนขอกราบมัสการพระธรรมไตรโลกาจารย์ เจ้าอาวาสวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม พระครูวินัยธร (อารยพงศ์) และพระมหาอนุสิทธิ์ ที่อนุญาตและช่วยอำนวยความสะดวกในการบันทึกภาพ รวมทั้งมอบข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่องานเขียนชิ้นนี้ คณะสงฆ์วัดบรมวงศัศรวรรณ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่อนุญาตให้บันทึกภาพบุษบกภายในพระอุโบสถ ขอขอบคุณผู้อำนวยกาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ที่ให้ความอนุเคราะห์ในการบันทึกภาพบุษบกธรรมมาสน์ในห้องไม้จำหลักของพิพิธภัณฑฯ คุณสุชาติ ลินธวาร์ยัน สำหรับความช่วยเหลือในการพาไปบันทึกภาพบุษบกธรรมมาสน์ยอดมงกุฏที่วัดราชประดิษฐฯ ถึง ๒ ครั้ง คุณรัชชัย ยอดพิชัย แห่งกองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม ช่วยบันทึกภาพบุษบกประดิษฐานพระประธานในพระอุโบสถวัดอนงคาราม อย่างไรก็ดี ความรับผิดชอบทั้งหมดในบทความย่อมเป็นผู้เขียนเท่านั้น

วัดที่ฉันปฏิสังขรณ์
ทำต่อทูลหม่อมแห่งใด
ไม่ได้เอาเกี้ยวออกเข้าไปแซกมงกุฎเลย
ถ้าแห่งหนึ่งถึงจะมีนายช่างคิดตัวอย่าง
มาเป็นเกี้ยวออกแซกมงกุฎ
ฉันได้ให้แก่มุขมนตรี
เพราะคิดจะถวายให้ไปพระเกียรติยศ
ที่ทรงทำเหมือนอย่างเช่น
ได้ทรงสำเร็จแล้ว

กรมราชสำนักได้ตีพิมพ์ภาพของบุษบกธรรมาสน์ดังกล่าว เป็นส่วนหนึ่งของบทความ “พระที่นั่งทรงธรรม : วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม” ในนิตยสาร*ศิลปวัฒนธรรม* ฉบับเดือนสิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๔๙ (แนงน้อย, ๒๕๔๙, ๑๔๓-๑๕๓) บุษบกธรรมาสน์ยอดมงกุฎของ วัดราชประดิษฐฯ จึงได้มีโอกาสมะเอยโลมอย่างสง่างามอีกครั้ง

บุษบกธรรมาสน์ยอดมงกุฎของวัดราชประดิษฐฯ ยังนับเป็น ๑ ใน ๔ ของบุษบกยอดมงกุฎและยอดทรงมงกุฎเท่าที่ผู้เขียนเคยพบในประเทศไทย ได้แก่

๑. บุษบกธรรมาสน์ยอดทรงมงกุฎ จากวัดค้างคาว จังหวัดนนทบุรี พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ในห้องไม้จันทน์ ทำจากไม้จันทน์ ปิดทองประดับกระจก ลักษณะเป็นบุษบกทรงกระบอก ทรวดทรงหอมเพริ้วสูงชะลูด มียอดทรงมงกุฎแบบทรงจอมแห รองรับด้วยเสา ๖ ต้น ฐานบุษบกจำหลักรูปเสี้ยววงเหี้ยบกิเลนบนพื้นหลังโปร่ง บนสุดของฐานประดับด้วยกระจังปฏิญาณขนาดใหญ่สอดใส่รูปเทพนม บนโถงทางขึ้นสูงชัน ราวบันไดคดโค้งตัดเป็นหางของมกรที่คายน “มณูษยนาค” ออกมาจากปากอย่างอ่อนช้อยสวยงาม จัดเป็นงานศิลปะในสมัยอยุธยาตอนปลาย

๒. บุษบกยอดทรงมงกุฎประดิษฐานพระประธาน ในพระอุโบสถ วัดอนงคาราม กรุงเทพมหานคร พระอารามที่คุนหมิงน้อย ภิริยาสมเด็จเจ้าพระยามรรุมหาพิชัยญาติสร้างขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๓๙๓ ปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรมศิลปากร, ๒๕๒๕, ๒๗๙) เป็นบุษบกไม้จันทน์รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ปิดทองประดับกระจก ยอดทรงมงกุฎเพิ่มมุมของบุษบก มีลวดส่วนทรวดทรงงดงามได้สัดส่วนยิ่ง ปลายปลียอดประดับพุ่มข้าวบิณฑ์

► บุษบกธรรมาสน์ยอดทรงมงกุฎ สมัยอยุธยาตอนปลาย ได้จากวัดค้างคาว จังหวัดนนทบุรี ปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

๓. **บุษบกยอดมงกุฎประดิษฐานพระประธาน** ภายในพระอุโบสถ วัดบรมวงศัศคาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ ทรงบูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนแล้วเสร็จในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๘ เป็นบุษบกฝาครั่งติดผนังทำจากไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจก หลังคาบุษบกจำลองเป็นรูปโค้งคล้ายโดมประกอบด้วยลายกลีบบัวขนุนทำเป็นพุ่มต้นพระศรีมหาโพธิ์แบบเดียวกับจิตรกรรมไทยประเพณีที่นิยมตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ มีกระหนกเปลวประกายเป็นรัศมีโดยรอบ ยอดบุษบกเป็นมงกุฎประกอบด้วยกรรเจียกจรและกลุฑลาลายกรรเจียกจรเป็นปูนปั้นติดผนัง ด้านหน้าทำหลังคาเป็นมุขซ้อนกัน ๒ ชั้น ประดับช่อฟ้า ใบระกา และนาคเบือน นับเป็นบุษบกที่มีทรวดทรงที่ผสมผสานกันได้อย่างแปลกตา

๔. **บุษบกธรรมาสันยอดมงกุฎใน “การเปรียญ” ของวัดราชประดิษฐฯ** (ต่อไปจะเรียกว่า บุษบกธรรมาสัน) เมื่อเทียบกับบุษบกและธรรมาสันยอดมงกุฎของพระอารามทั้ง ๓ แห่งข้างต้นแล้ว ยอดมงกุฎของบุษบกธรรมาสันนี้ได้ถอดแบบมาจากพระมหาพิชัยมงกุฎซึ่งเป็น ๑ ใน ๕ ของเครื่องราชกกุธภัณฑ์อย่างชัดเจนเกือบครบถ้วนทุกองค์ประกอบ ไม่เว้นแม้แต่ดอกไม้ไหวที่ประดับตามชั้นเชิงต่างๆ ของพระมหาพิชัยมงกุฎ บุษบกธรรมาสันหลังนี้ไม่ปรากฏประวัติความเป็นมาในการสร้างและมาตั้งอยู่ใน “การเปรียญ” ของวัดราชประดิษฐฯ ตั้งแต่เมื่อไร เพราะแม้แต่ประวัติของการเปรียญแห่งนี้ก็ยังไม่ค่อยชัดเจนนัก

เปรียญ” หรือ “พระที่นั่งทรงธรรม” กันดี เพราะฉะนั้นประวัติที่พอจะกระจ่างแจ้งบ้างของอาคารหลังนี้จึงอาจช่วยให้ความกระจ่างให้กับความเป็นมาของบุษบกธรรมาสันยอดมงกุฎหลังนี้ได้บ้าง

การเปรียญวัดราชประดิษฐฯ กับบุษบกธรรมาสันยอดมงกุฎ

พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง “วัดพระนามบัญญัติ วัดราชประดิษฐ”

- ▼ บุษบกยอดมงกุฎประดิษฐานพระประธานภายในพระอุโบสถ วัดอนาคาม กรุงเทพมหานคร
- ▶ บุษบกยอดมงกุฎประดิษฐานพระประธานภายในพระอุโบสถ วัดบรมวงศัศคาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ทรงกล่าวถึง “การเปรียญ” (ก็คือ ศาลาการเปรียญ) ของวัดราชประดิษฐฯ ไว้ว่า เดิมที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสร้าง “โรงช้างเผือก” ขึ้นในพระบรมมหาราชวังเพื่อเป็นที่อาศัยของช้างเผือก แต่ต่อมาเมื่อช้างเผือกล้มลงจึงทรงริเริ่มโรงช้างเผือกที่สิ้นประโยชน์ใช้สอยไปตามวาระของช้างเผือกนั้นมาสร้างเป็น “การเปรียญ” (คือ ศาลาการเปรียญ) ให้กับวัดราชประดิษฐฯ ครั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อการเปรียญชำรุดลงเพราะไม่ระแนงกับกระเบื้องที่มุงไม่เข้ากันทำให้หัวและทรุดโทรมในเวลาอันรวดเร็ว ประกอบกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ที่จะทรงสร้าง “กุฏิ” ถวายให้พระสงฆ์ที่มีที่จำวัดได้มากขึ้น จึงทรงปรึกษากับสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เพื่อทรงริเริ่มการเปรียญหลังนี้ไปสร้างใหม่ระหว่างตำแหน่งของเจ้านายทางด้านทิศตะวันตกของพระอาราม (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๕๐, ๘๓-๘๔)

การเปรียญที่ทรงริเริ่มแล้วมาสร้างใหม่นี้จึงน่าได้แก่การเปรียญหลังที่กล่าวถึงและเป็นที่ตั้งของบุษบกธรรมาสันยอดมงกุฎนี้เอง เพราะนอกจากจะอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของพระอารามระหว่างมุขตึกอันเป็นตำแหน่งของเจ้านายที่มาประทับจำพรรษาในวัดราชประดิษฐฯ แล้ว หน้าบันของการเปรียญก็จำลองเป็นรูปช้างเผือกที่คงริเริ่มมาจากโรงช้างเผือกในพระบรมมหาราชวังและนำมาใช้เป็นหน้าบันของการเปรียญหลังเก่าจนกระทั่งย้ายมาเป็นหน้าบันของการเปรียญหลังใหม่นี้แทน เห็นได้จากการที่หน้าบันดูไม่ค่อยพอดีกับโครงสร้างของอาคารเท่าไรนัก ส่วนอายุเวลาของการเปรียญ

หลังใหม่คงอยู่ในระหว่างพุทธศักราช ๒๔๑๒-๒๓ เหตุที่ไม่เก่าไปกว่าพุทธศักราช ๒๔๑๒ ด้วยพิจารณาได้จากลายเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นที่เชิดชูยิ่งช้างเผือก ชั้นที่ ๑ มหาวราภรณ์ พร้อมดวงตราและสายสร้อยพระสังวาลเป็นลัทธิพิเศษสำหรับพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประธานของเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลนี้ ทำต่างดาวเพดานบนเพดานการเปรียญทำนองเดียวกับเพดานของพระอุโบสถ วัดเทพศิรินทราวาส เครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างใหม่เมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๒ จากดวงตราข้างเผือกที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงริเริ่มสถาปนาขึ้น (ราชกิจจานุเบกษา, ร.ศ. ๑๑๒, ๑๐ : ๔๒๖, ๔๒๘) และเหตุที่คงไม่ใหม่ไปกว่าพุทธศักราช ๒๔๒๗ ก็เพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ถึงการเปรียญหลังใหม่ในปีดังกล่าวไปแล้ว

อย่างไรก็ตาม พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ได้ทรงกล่าวถึงบุษบกพระบรมมหาราชวังอย่างชัดแจ้ง มีปัญหาว่าสร้างขึ้นเมื่อไร และมาอยู่ที่การเปรียญได้อย่างไร ตั้งแต่เมื่อไร แต่ก็มีความเป็นไปได้ที่บุษบกพระบรมมหาราชวังจะย้ายมาจากการเปรียญหลังเดิมที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้น เพราะอย่างน้อยก็สอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอยของพระบรมมหาราชวังที่ไว้สำหรับพระสงฆ์แสดงพระธรรมเทศนาและมักตั้งอยู่ในศาลาการเปรียญอันเป็นสถานที่สำหรับฆราวาสใช้ทำบุญฟังธรรมในวัด ประกอบกับเมื่อเราพิจารณาจากพื้นที่ภายในการเปรียญหลังใหม่แล้วก็จะเห็นว่าคับแคบ เมื่อนำบุษบกพระบรมมหาราชวังไปตั้งในการเปรียญหลังใหม่ซึ่งพอจะจุคนได้แบบไม่อึดก็ประมาณ ๒๐ คนเท่านั้น ดูไม่ค่อยโอโง่งพอมะกิบพื้นที่ใช้สอยเท่าที่ควร ทั้งยอดของพระบรมมหาราชวังก็สูงจนเกือบจะชิดเพดานอยู่แล้ว จึงอาจเป็นไปได้ว่าบุษบกพระบรมมหาราชวังหลังนี้น่าจะไม่ได้สร้างพร้อมกันกับการเปรียญหลังใหม่ก็เป็นได้ เนื่องจากการสร้างบุษบกพระบรมมหาราชวังที่มีความสูงเช่นนี้คงต้องมีการคิดคำนึงถึงความเหมาะสมกับสถานที่ก่อนนำไปตั้งด้วย

บุษบกพระบรมมหาราชวังจึงอาจเคยตั้งอยู่กับการเปรียญหลังเก่ามาก่อนซึ่งอาจมีพื้นที่ใช้สอยกว้างขวางใหญ่โตกว่าการเปรียญหลังใหม่

อนึ่ง แม้ว่าบุษบกพระบรมมหาราชวังเคยอยู่ที่ศาลาการเปรียญหลังเดิมมาก่อน แต่ปัญหาก็คือ เรื่องของรัชสมัยที่สร้าง เพราะความเป็นไปได้ว่าจะสร้างในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพอๆ กัน ด้วยฝีมือช่างในช่วงปลายรัชกาลก่อนกับต้นรัชกาลต่อมาจึงไม่น่าจะห่างกันมากนัก อาทิ การประดับกระจกตลอดทั้งเพดานและหลังเสานบุษบกก็เป็นลักษณะเดียวกับการประดับกระจกที่บุษบกพระพุทธรูปหังคภูมิภิกษุภิกษุในพระวิหารหลวงของวัดราชประดิษฐ อันสร้างขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่า ในพระราชนิพนธ์ เรื่อง “วัดพระนามบัญญัติ วัดราชประดิษฐ” พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ถึงพระราชดำริในการนำพระบรมราชสัญลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาใช้ในพระอารามที่ปฏิสังขรณ์เพื่อเป็นการถวายพระเกียรติยศแด่สมเด็จพระบรมชนกนาถไว้ว่า “วัดที่สิ้นปฏิสังขรณ์ทำต่อหล่อม่อแห่งใด ไม่ได้เอาเกี่ยวยอดเข้าไปแซมมงกุฎเลย ถ้าแห่งหนึ่งถึงจะมียอดข้างคิดตัวอย่างมาปนเกี่ยวยอดแซมมงกุฎ ฉันทได้ให้แก้ทุกครั้ง เพราะคิดจะถวายให้พระเกียรติยศที่ทรงทำเหมือนอย่างเช่นได้ทรงสำเร็จแล้ว” (จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๕๐, ๘๖)

ถ้าพิจารณาจากพระราชประสงค์ข้างต้นแล้ว จึงอาจเป็นไปได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอาจทรงสร้างบุษบกพระบรมมหาราชวังหลังนี้เพื่อใช้เป็นพระบรมมหาราชวังในการเปรียญหลังเก่าของวัด และทรงสร้างเป็น “ยอดมงกุฎ” เพื่อเป็นพระบรมราชสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายถึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้ทรงสถาปนาวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

ประเด็นนี้เรื่องรัชสมัยที่สร้างบุษบกพระบรมมหาราชวังยังคงยังเป็นข้อสงสัยที่เปิดกว้างให้พิจารณาต่อไป

รูปลักษณะและองค์ประกอบ

บุษบกพระบรมมหาราชวังยอดมงกุฎทำจากไม้จำหลักทาสีแดงปิดทองประดับกระจก มีหลายหลากสีด้วยกัน คือ สีขาวแบบกระจกเงา สีแดง และสีเขียว มักใช้ประดับที่ตัวลาย ส่วนสีขาบ (สีน้ำเงินเข้ม) ใช้ประดับเป็นพื้นหลัง บุษบกพระบรมมหาราชวังมีองค์ประกอบสำคัญทั้งหมดด้วยกัน ๓ ส่วน อันได้แก่ ฐานบุษบก เสาและหลังคาบุษบกพร้อมเครื่องประดับตกแต่ง และยอดมงกุฎอันเป็นองค์ประกอบสำคัญของบุษบกพระบรมมหาราชวังนี้ ดังจะพรรณณาแต่ละ

เพดานการเปรียญอันเป็นที่ตั้งของบุษบกพระบรมมหาราชวัง ประดับลายเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นที่เชิดชูยิ่งช้างเผือก ชั้นที่ ๑ มหาวราภรณ์ สำหรับเฉพาะพระมหากษัตริย์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นใหม่เมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๒ จากดวงตราข้างเผือกที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนา

องค์ประกอบกันอย่างละเอียด กล่าวคือ

ฐานบุษบกพระบรมมหาราชวัง

เป็นฐานสิงห์เพิ่มมุมไม่มียี่สิบ ประกอบด้วย “หน้ากระดานฐานสิงห์” จำหลักลายดอกไม้กลมที่ใจกลางของ

◀ ยอดมงกุฏของบุษบกธรรมาสน์ในการเปรียบผู้วัดราชประดิษฐฯ มีทรวดทรง องค์ประกอบ และลวดลายประดับที่ถอดแบบมาจากพระมหาพิชัยมงกุฏซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างขึ้นเป็นหนึ่งในเครื่องราชกกุธภัณฑ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ดอกไม้ไหว” ในลักษณะเดียวกับที่ประดับบนพระมหาพิชัยมงกุฏซึ่งไม่ปรากฏในบุษบกยอดมงกุฏหรือยอดทรงมงกุฏแห่งอื่น

▶ พระมหาพิชัยมงกุฏ ทำจากทองคำลงยาขาวดี (ลงยาสีฟ้า) และลงยาสีต่างๆ ประดับเพชร มีดอกไม้ไหวและระย้าประดับเพชร ปลายปลียอดประดับเพชรขนาดใหญ่ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระราชสมภติ (การเวก รัตนกุล) ชื่อนามจากเมืองกัลกัตตาของอินเดียเมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๒ เพื่อนำมาประดับบนยอดพระมหาพิชัยมงกุฏ (ภาพจากสมุดภาพเหตุการณ์สำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์, ๒๕๒๕)

เปลวใบเทศ และมี “นมสิงห์” ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ใบเทศ ลวดลายและพื้นหลังทั้งหมดประดับกระจกอย่างหน้ากระดานฐานสิงห์ หลังสิงห์เป็นขอบปิดทองทึบและมี “บัวหลังสิงห์” จำหลักลายบัวกระจังคว่ำประดับกระจกสีเขียวและสีแดง ติดกระจัง ๒ ชั้นที่หลังสิงห์เหมือนเช่นที่หน้ากระดานฐานสิงห์

ชาสิงห์หรือรับ “ท้องไม้” ยึดสูง จำหลักเป็นบัวกลีบขนุนเรียงซ้อนสลักกัน ๒ ชั้น มีลายในกลีบเป็นลายรักร้อยใบเทศ ขอบกลีบเป็นลายน่องสิงห์ใบเทศ การประดับท้องไม้ด้วยลายบัวกลีบขนุนเช่นนี้ดูแปลกตาและไม่ค่อยเป็นไปได้ตามระเบียบการประดับลายบริเวณท้องไม้มากนัก แต่จะว่าไปแล้วก็ดูละม้ายเหมือนช่างจะตั้งใจเลียนแบบลวดลายใบอะแคนตุส (acanthus) อันเป็นลวดลายประดับแบบพรรณพฤษาของฝรั่งที่นิยมใช้กันมาตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแต่นำมาปรับปรุงให้ละม้ายเหมือนลายใบอะแคนตุสด้วยกระบวนลายกลีบบัวขนุนแบบไทยๆ

เหนือท้องไม้เป็น “หน้ากระดาน” จำหลักลายประจายามก้ามปูเปลวใบเทศ เหนือหน้ากระดานติดกระจัง ๒ ชั้น หน้ากระดานนี้รองรับ “ท้องไม้” ชั้นต่อมาเป็นงานประดับกระจกสีลายแซมขบสลักกัน

ลายประจายามใบเทศ ล้อมรอบด้วยลายใบเทศในทรงสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนสลักกับลายดอกไม้กลมใบเทศในกรอบคดโค้งแปดเหลี่ยมสลักกับลายก้านขอใบเทศประดับกระจกสีเขียว สีขาว และสีแดง พื้นหลังลายเป็นกระจกสีเขียว ขอบบนและล่างของหน้ากระดานปิดทองทึบ เหนือหน้ากระดานติดกระจัง ๒ ชั้น ทำจากตะกั่วปิดทองประดับกระจกสีเขียว กระจังชั้นนอกเป็นกระจังตาอ้อย ชั้นในเป็นกระจังเจิม เหนือหน้ากระดานเป็น “ชาสิงห์” สันคม มีองค์ประกอบคือ ที่ “ท้องสิงห์” ทาสีแดงเรียบไม่มีลวดลาย “กาบเท้าสิงห์” จำหลักลายพุ่มข้าวบิณฑ์ใบเทศ “ลายในสิงห์” เป็นลายก้านขอใบเทศ “ครีบท้องสิงห์” จำหลักลายน่องสิงห์ ส่วน “น่องสิงห์” เป็นลาย

ระหว่างสีเขียว สีขาว สีแดง และสีเขียว เหนือท้องไม้เป็น “บัวปากฐาน” เป็นบัวหางลายใบเทศซ้อนสลักกัน ๔ ชั้น ประดับกระจกสีต่างกัน รองรับ “หน้ากระดานบน” จำหลักลายหน้าสิงห์ปากขบสลักลายดอกไม้กลมใบเทศแทรกระหว่างกันด้วยลายเปลวใบเทศประดับกระจกหลากสีเช่นเดียวกับที่หน้ากระดานชั้นอื่น ขอบบนและล่างของหน้ากระดานปิดทองทึบ เหนือขอบหน้ากระดานประดับกระจัง ๒ แถวเหมือนตำแหน่งอื่น บนสุดของฐานบุษบกประดับด้วย “กระจังเจิม” ขนาดใหญ่แกะสลักลอยตัวปิดทองประดับกระจกพร้อมเดียวสำหรับสวมลงบนฐานบุษบก ประกอบด้วย ด้านหน้าระหว่างทางขึ้นบุษบกประกอบกระจังเจิมข้างละ ๑ ตัว ส่วนที่เหลืออีก ๓ ด้านเป็นกระจังเจิมด้านละ ๕ ตัว โดยไม่มีกระจังปฏิญาณ บริเวณเพิ่มมุมของฐานทั้ง ๔ มุมเป็นกระจังมุม มุมละ ๓ ตัว

ฐานบุษบกนี้ยังยกเก็จที่ด้านหน้าเพื่อใช้เป็นชั้นลดหรือ “เตียงลา” ๒ ชั้น สำหรับพระสงฆ์ชั้นผู้ธรรมาสน์ สร้างแยกออกจากฐานบุษบกแล้วนำมาประกอบกัน มีความสูงเสมอหน้ากระดานบนของท้องไม้ฐานบุษบก และมีลวดลายอย่างเดียวกัน บางท่านเคยตั้งเป็นข้อสังเกตว่า ที่เตียงลาทั้ง ๒ ชั้นอาจเคยมีการประดับกระจัง ๒ แถวเหมือนเช่นที่ประดับในส่วนฐานของบุษบก แต่ว่าในปัจจุบันสูญหายไปทั้งหมด (หรืออาจไม่เคยมีมาก่อนเลยก็ได้) และใบเมื่ออาจเคยมีกระจัง ๒ แถวติดตั้งอยู่ประจำที่ชั้นลดของบุษบกธรรมาสน์ย่อมเป็นการลำบากสำหรับพระสงฆ์เมื่อจะขึ้นเทศน์บนบุษบกธรรมาสน์ บุษบกนี้จึงอาจเป็นเพียงบุษบกธรรมดาคำสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปหรือปูชนียวัตถุมากกว่าจะเป็นบุษบกธรรมาสน์

เรื่องนี้ผู้เขียนมีความเห็นว่า หากเตียงลาของบุษบกเคยประดับกระจังมาก่อน ในอดีต

เมื่อเวลาใช้งานคงต้องมีเบาะสำหรับรองในแต่ละชั้น เพื่ออำนวยความสะดวกให้พระสงฆ์เมื่อเวลาขึ้นไปนั่งบนธรรมาสน์ หากไม่แล้วพระสงฆ์ที่ขึ้นเทศน์ก็จะลำบากเพราะติดกระงังทั้ง ๒ แถวที่ตั้งค้ำอยู่ ส่วนประโยชน์ใช้สอยนั้นผู้เขียนก็คิดว่าคงใช้เป็นธรรมาสน์อยู่นั่นเอง เพราะหากใช้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหรือปูชนียวัตถุแล้วก็ไม่มีความจำเป็นใดที่จะต้องมียางสำหรับขึ้นไปบนนั้น ยิ่งเป็นกรณีที่ใช้เป็นบุษบกประดิษฐานพระพุทธรูป งานช่างระดับราชสำนักก็มักประดับชั้นเชิงต่างๆ ของฐานบุษบกด้วยชาสิงห์ ประติมากรรมลอยตัวรูปครุฑและเทพนมเป็นสัญลักษณ์รวมกันเพื่อสื่อความหมายถึงเขาพระสุเมรุในลักษณะเดียวกับที่ปรากฏบนฐานของพระที่นั่งมหาเศวตฉัตร เช่นที่ปรากฏบนฐานบุษบกทรงพระประธานในพระอุโบสถของวัดราชประดิษฐา แต่ที่ฐานของบุษบกธรรมาสน์ยอดมงกุฎหลังนี้มีเพียงลวดลายประดับซึ่งสอดคล้องกับฐานันดรศักดิ์ของผู้ใช้งาน คือพระภิกษุสงฆ์มากกว่า

เสาและหลังคาบุษบกธรรมาสน์

“เสาบุษบก” ปักลงที่เพิ่มมุมของฐานบุษบกทั้ง ๔ มุม มุมละต้น เป็นเสาเพิ่มเก็จ ๓ เก็จรับกันกับเพิ่มมุมของฐานบุษบก โคนเสาประดับด้วย “กาบพรหมศร” ที่เพิ่มเก็จทั้ง ๓ มุมปิดทองประดับกระจก กาบพรหมศรตัวกลางมีขนาดสูงใหญ่กว่าอีก ๒ ตัว เสาบุษบกด้านนอกประดับกระจกลายดอกพิกุลสีขาว พื้นลายเป็นสีขาบ ส่วนด้านหลังประดับลายดอกพิกุลเช่นกันแต่เป็นกระจกสีขาวล้วน ที่เพิ่มมุมของเสาประดับด้วยลายจุดไขปลาเรียงกันตลอดความสูงของเสา กึ่งกลางเสาประดับด้วย “ประจายามรัตติก” ปิดทองประดับกระจก บัวปลายเสาประกอบด้วย “บัวลูกแก้ว” จำหลักลายรักร้อยใบเทศ

◀ วิหารยอดในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม หรือในชื่อเต็มว่า “พระเศวตระเวชยันตีพิมานวิหารยอด” ภูฏาคารยอดมงกุฎที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น ถือเป็นสถาปัตยกรรมยอดมงกุฎแห่งแรกและมีทรวดทรงงดงามยิ่ง เป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงยอดวิมานพระอินทร์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ซึ่งสอดคล้องกับพระราชานิยมใน “อินทราคติ” ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ประดับกระจก ด้านล่างเป็นลายตาไถเรียงเป็นลวดติดกระจกสีขาว ขอบล่างประจำกระงัง ๒ ชั้นหัวคว่ำ เหนือบัวลูกแก้วเป็นแถบลวดสี่เหลี่ยมปิดทองทึบ ถัดขึ้นไปเป็นจำหลักลายเป็นบัวกลีบขนุนใบเทศประดับกระจกต่างใบอะแคนตุส จากนั้นจึงเป็นชั้น “หน้ากระดานบน” จำหลักลายดอกไม้กลมก้านเฉียงใบเทศขนานด้วยลวดปิดทองทึบ ตอนล่างของหน้ากระดานประดับกระจกต่างอ้อยคว่ำ ตอนบนติดกระงังเดิม

หน้ากระดานบนนี้รองรับ “หลังคาบุษบก” มีลักษณะเอนลาดและเพิ่มมุมเป็นสันเหลี่ยมตามการเพิ่มมุมของหน้ากระดานบนประดับกระจกเป็นลายดาวหกแฉกรองรับหน้ากระดานบนจำหลักลายดอกไม้กลมก้านเฉียงใบเทศเช่นเดียวกับหน้ากระดานล่าง เพดานบุษบกประดับกระจกสีขาวล้วนเป็นลายดอกพิกุลเหมือนด้านในของเสาบุษบกเสริมส่งให้ภายในของบุษบกทั้งเพดานและเสาด้านในดูเจิดจ้าระยิบระยับ

ยอดมงกุฎของบุษบกธรรมาสน์

ยอดบุษบกธรรมาสน์เป็น “ยอดมงกุฎ” เหตุที่ผู้เขียนไม่เรียกว่า “ยอดทรงมงกุฎ” เนื่องจากองค์ประกอบทั้งหมดของยอดเลียนแบบมาจากพระมหาพิชัยมงกุฎ โดยแทบไม่มีการปรับ ลดทอน หรือปรับปรุงทรวดทรงให้มีลักษณะเป็นเหลี่ยมมุมหรือเป็นไปในเชิงสถาปัตยกรรมแต่ประการใดเช่นเดียวกับบุษบกทรงพระประธานในพระอุโบสถ วัดอนงคาราม แต่ดูเหมือนขยายขนาดของพระมหาพิชัยมงกุฎทั้งทรวดทรงและรายละเอียดมาสวมลงบนยอดธรรมาสน์มากกว่า ในที่นี้จึงขอเรียกว่า “ยอดมงกุฎ” ยอดมงกุฎของบุษบกธรรมาสน์จึงมีองค์ประกอบที่เทียบเคียงได้กับพระมหาพิชัยมงกุฎที่ทำจากทองคำลงยาราชาชาติประดับเพชร มีดอกไม้ไหวประดับเพชร เป็นหนึ่งในเครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างขึ้นเมื่อประกอบพระราชพิธีปราบดาภิเษกในพุทธศักราช ๒๓๒๔ กล่าวคือ

ตอนล่างสุดของมงกุฎเหนือหน้ากระดานบนเทียบได้กับ “ผ้าจีบ” ของพระมหาพิชัยมงกุฎ ทำเป็นแผ่นไม้

รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าในแนวตั้งเรียงตัวเว้นระยะห่างกัน ปลายผ้าจีบจำหลักลายกระจิงไบเทศ เหนือผ้าจีบเป็น ก้อยล่าง

“ก้อยล่าง” เป็นก้อยชั้นที่ ๑ เป็นบัวลูกแก้วกลม จำหลักเป็นช่อดอกไม้กลมไบเทศเรียงต่อกันในรูปของ ลายรักร้อยตามแนวนอนคล้ายกับที่ปรากฏบนก้อย ล่างของพระมหาพิชัยมงกุฏ และมี “ดอกไม้ทิศ” เป็นลายประจำยามไบเทศในทรงสี่เหลี่ยมขนม เปียกปูนติดกระຈຈประดับอยู่ที่ ๔ ทิศของก้อย เช่นเดียวกัน พื้นหลังของก้อยล่างติดกระຈຈ สีสขา หลังบัวลูกแก้วติดกระຈຈจิม หลังกระຈຈ จิมปัก “ดอกไม้ไหว” เป็นระยะโดยรอบ ดอกไม้ ไหวนี้ทำจากวัสดุคล้ายกาวเหนียวสีเหลือง ขนาด ใหญ่ประมาณครึ่งฝ่ามืออัดเป็นรูปดอกไม้กลม มีกลีบเป็นลายกระຈຈ ๘ กลีบปิดทองประดับ กระຈຈสีขาตัดเป็นรูปสามเหลี่ยมชั้นเล็กๆ ประกบกันอย่างละเอียดตรงติดกับขดลวด (สปริง) เหมือนเช่นดอกไม้ไหวที่ใช้ประดับ พระมหาพิชัยมงกุฏและเครื่องราชรากรรณ์ อื่นๆ ก้อยล่างนี้รองรับ “ชั้นเชิงบาตร”

เรียงซ้อนลดหลั่นกัน ๓ ชั้น เชิงบาตรแต่ละชั้นประดับ ด้วยลายดอกไม้กลม ๖ กลีบประดับกระຈຈ ในขณะ ที่ของพระมหาพิชัยมงกุฏเป็นลายดอกไม้กลายสีแดง เหนือชั้นเชิงบาตรแต่ละชั้นติดกระຈຈจิมแบบเดียวกับ พระมหาพิชัยมงกุฏ ชั้นเชิงบาตรนี้รองรับ “ท้องไม้” จำหลักรูปบัวเกสรซ้อนสลับกัน ๒ ชั้น ชั้นนอก เป็นกระຈຈสีเขียว ชั้นในเป็นกระຈຈสีขาว รองรับ ก้อยตัน

“ก้อยตัน” เป็นก้อยชั้นที่ ๒ เป็นบัวลูก แก้วกลมเช่นเดียวกับก้อยล่าง จำหลักลาย คล้ายกัน แต่มีความซับซ้อนน้อยกว่า โดย ประดับกระຈຈในลักษณะเดียวกับก้อยล่าง แต่ไม่มีดอกไม้ทิศประดับเหมือนเช่นก้อย ตันของพระมหาพิชัยมงกุฏ บนก้อยตันติด กระຈຈจิมปักดอกไม้ไหวโดยรอบเป็นระยะ เหมือนกับพระมหาพิชัยมงกุฏ เหนือก้อย ตันเป็น “ชั้นเชิงบาตร” ๒ ชั้นเท่ากับ ชั้นเชิงบาตรในส่วนนี้ของพระมหาพิชัย มงกุฏและอยู่ในลักษณะเดียวกับชั้นเชิง บาตรเหนือก้อยล่าง ชั้นเชิงบาตรนี้

◀ ลายเส้นของพรางค์ประธานและพรางค์บริวาร ของวัดอรุณราชวรารามที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า อยู่หัวทรงบูรณปฏิสังขรณ์ให้มีความยิ่งใหญ่เพื่อให้เป็น สัญลักษณ์ของชาวพระสุเมรุและวิมานโพชนต์หรือวิมาน พระอินทร์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ (ภาพจากลักษณะไทย ภูมิหลัง ๒๕๕๑)

▶ พระมหามงกุฏของพระประธานวัดนางนอง กรุงเทพมหานคร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระ กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญมาสวมลงบนยอดนาคคู่ของพระ ปรางค์วัดอรุณราชวราราม สอดคล้องกับความหมายเชิง สัญลักษณ์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ปิฎงราชาภิเษก ว่า พระ มหามงกุฏ คือ ยอดวิมานพระอินทร์หรือวิมานโพชนต์

รองรับ “ท้องไม้” จำหลักเป็นรูปบัวเกสร เช่นกัน เหนือท้องไม้จึงเป็นก้อยกลาง

“ก้อยกลาง” เป็นก้อยชั้นที่ ๓ เป็น รูปบัวลูกแก้วกลมเช่นเดียวกับก้อยทุกชั้น จำหลักลายกันต่อดอกไม้เทศประดับกระຈຈ สีต่างก้อยกลางของพระมหาพิชัยมงกุฏ ที่เป็นลายรักร้อยอยู่ข้าง บนก้อยกลางติด กระຈຈจิม มีดอกไม้ไหวปักอยู่โดยรอบ เหมือนที่พระมหาพิชัยมงกุฏ ก้อยกลางนี้ รองรับ “ชั้นเชิงบาตร” ซ้อนลดหลั่นกัน ๓ ชั้นแต่สอบแคบกว่าชั้นเชิงบาตรอื่นๆ เชิง บาตรแต่ละชั้นประดับด้วยลายดอกไม้กลม และกระຈຈเหมือนกันทุกชั้น ส่วนเชิงบาตร ชั้นนี้ของพระมหาพิชัยมงกุฏมีเพียง ๒ ชั้น ชั้นเชิงบาตรนี้ทำหน้าที่รองรับปลีตัน

“ปลีตัน” จำหลักลายเป็นรูปกลีบบัว จงกลประดับกระຈຈ มีกลีบเลี้ยงเป็นกระຈຈ หุ้มที่โคนกลีบใหญ่ โกล่เดียวกับพระมหา พิชัยมงกุฏ ปลีตันนี้รองรับ “ก้อยยอด” เป็นก้อยชั้นที่ ๔ จำหลักลายดอกไม้กลม ประดับกระຈຈต่างดอกไม้ทิศซึ่งใช้ประดับ ประจำทิศทั้งแปดของส่วนเดียวกันนี้ที่พระ มหาพิชัยมงกุฏ เพียงแต่ไม่มีดอกไม้ไหว เหมือนพระมหาพิชัยมงกุฏแต่ใช้กระຈຈ ประดับแทน ได้ก้อยยอดเป็นกระຈຈบัว หงายเรียงซ้อนสลับกัน ๒ ชั้น ประดับ

กระจาก เหนือปลียอดต่อด้วย “ชั้นเชิงบาตร” ซ้อนลดหลั่นกัน ๓ ชั้น ติดกระจากโดยรอบ ชั้นเชิงบาตรนี้ทำหน้าที่รองรับปลียอด

“ปลียอด” ที่โคนปลีจำหลักลายกระจั่งบัวชายประดับกระจากในลักษณะเดียวกับพระมหาพิชัยมงกุฎที่เป็นลายกลีบบัววงกลมหุ้มโคนปลี แต่ปลียอดของนุชบกธรรมาสน์ปิดทองเกลี้ยงไม่มีลวดลาย ต่างจากปลียอดของพระมหาพิชัยมงกุฎที่ลงยาเน้นเส้นทองเป็นลายคดกริชเรียงซ้อนลดหลั่นกันจนถึงยอด ปลายปลีของนุชบกธรรมาสน์จำหลักลายจุดไข่ปลาแทนมงคลเพชรที่ประดับโดยรอบ “พระมหาวีเชียรมณี” เพชรขนาดใหญ่วัดพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้พระราชสมบัติ (การเวก รัตนกุล) ชื่อมาจากเมืองกัลกัตตาของอินเดียเมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๒ เพื่อทรงใช้ประดับบนยอดพระมหาพิชัยมงกุฎ (ราชสมบัติ, ๒๕๖๓, ก, ๕๐-๕๑) ดังนั้น “เมื่อน้ำค้าง” บนปลายปลียอดจึงเทียบได้กับพระมหาวีเชียรมณีเป็นเพชรยอดมงกุฎ

ความหมายเชิงสัญลักษณ์ของนุชบกธรรมาสน์ยอดมงกุฎ

ถึงแม้ว่านุชบกธรรมาสน์ยอดทรงมงกุฎหรือยอดมงกุฎที่เราเฝ้าอยู่เพียงน้อยนิดจะปรากฏมาแล้วตั้งแต่ในสมัยอยุธยาตอนปลาย ดังตัวอย่างจากธรรมาสน์ยอดมงกุฎวัดค้างคาว จังหวัดนนทบุรี รวมไปถึงนุชบกยอดมงกุฎรูปทรงแปลกประหลาดของวัดบรมวงศ์ศราราม ส่วนหนึ่งเพราะผู้สร้างคงตั้งใจประดิษฐ์ให้มีรูปทรงที่ดูแปลกตาจึงไม่เป็นที่แพร่หลายเหมือนเช่นธรรมาสน์ยอดนุชบกที่พบได้ทั่วไป นอกจากนุชบกยอดมงกุฎแล้วยังพบงานประณีตศิลป์อื่นๆ ที่เป็นยอดทรงมงกุฎด้วย อาทิ พระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ ๑ ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างเมื่อพุทธศักราช ๒๓๕๑ (พิชญา, ๒๕๕๒, ๘๘) ที่มีฝาเป็นยอดทรงมงกุฎแปดเหลี่ยม ดูเหมือนว่ายอดมงกุฎหรือยอดทรงมงกุฎซึ่งเป็นศิราภรณ์ชั้นสูงสุดนี้ก็มี “ศักดิ์” ของการใช้งานที่สูงอยู่น้อย

กฎการยอดมงกุฎกับ “อินทรดติ”

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เริ่มมีการก่อสร้างสถาปัตยกรรมเรือนยอดหรือ “กฎการ” ที่เป็น “ยอดมงกุฎ” ขึ้น ดังปรากฏเป็นงานสถาปัตยกรรมหลายแห่งด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็น วิหารยอดในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ที่อาจถือได้ว่าเป็นสถาปัตยกรรม “ยอดมงกุฎ” แห่งแรกและมีทรวดทรงงดงามที่สุด เป็นแบบอย่างให้กับสถาปัตยกรรมยอดมงกุฎอื่นๆ ในเวลาต่อมา อาทิ ชุ่มประตูปะตูยอดมงกุฎทางเข้าพระอุโบสถ วัดอรุณราชวราราม ต่อมา “ยอดมงกุฎ” ก็แปรเปลี่ยนให้มีเพิ่มเก็จเป็นเหลี่ยมมุมแบบสถาปัตยกรรมกลายเป็น “ยอดทรงมงกุฎ” เช่น ยอดทรงมงกุฎของพระมณฑปประดิษฐานพระไตรปิฎกและชุ่มประตูปะตูทางเข้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็มีนุชบกยอดทรงมงกุฎของพระโฑธิราชพิฆานด้านหลังพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และหอระฆังยอดทรงมงกุฎของวัดราชประดิษฐานสถิตมหาสีมาราม จนกระทั่งถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชุ่มประตูปะตูทางเข้าวัดเทพศิรินทราวาสก็ยังเป็นยอดทรงมงกุฎแปดเหลี่ยม รวมทั้งหอระฆังของพระอารามเดียวกันก็เป็นยอดทรงมงกุฎ

การสร้างสถาปัตยกรรมเรือนยอดหรือกฎการยอดมงกุฎหรือยอดทรงมงกุฎที่ริเริ่มในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวคงเป็นคติสัญลักษณ์เกี่ยวกับ “คติพระอินทร์” ซึ่งผู้เขียนขอเรียกว่า “อินทรดติ” และเป็นหนึ่งในพระราชนิยมของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เด่นชัดจนถึงเป็น “อุดมการณ์” (สุจิตต์ วงษ์เทศ, ๒๕๔๔, ๑๙๕) อย่างหนึ่งประจำรัชสมัย “อินทรดติ” ที่สัมพันธ์กับ “กฎการยอดมงกุฎ” เห็นได้ชัดเจนจากการที่ทรงสถาปนาวินิจฉัยในวัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นกฎการยอดมงกุฎ *จดหมายเหตุวัดพระศรีรัตนศาสดาราม* ซึ่ง “ออกพระศรีภูริราชธิราชเสนาบดีศีลาลักษณ์และนายธานีโวหาร” เขียนเสร็จเมื่อจุลศักราช ๑๑๙๖ หรือตรงกับพุทธศักราช ๒๓๗๗ ได้เรียกชื่อเต็มของ

วิหารยอดที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาขึ้นก่อนพุทธศักราช ๒๓๗๕ ว่า “พระบรมมหาเศวตภูคาวิหารยอด” (ศรีภูริราช, ๒๕๑๖, ๒๔) และอีกชื่อหนึ่งที่ค่อนข้างจะเกี่ยวข้องกับอินทรดติปรากฏในฉบับตัวเขียนจึงไม่ค่อยแพร่หลายนักก็คือ “พระบรมเสวตวรรษยันตวิหาร” และอีกครั้งหนึ่งใน

เอกสารเดียวกันต่างกันเล็กน้อยว่า “พระเสวตวรรษยันตพิฆานวิหารยอด” (ศรีภูริราชธิราชเสนาบดีศีลาลักษณ์และนายธานีโวหาร, จ.ศ. ๑๑๙๖)

ไม่ต้องสงสัยเลยว่า “วรรษยันตพิฆาน” ในที่นี้ก็คือ “พิฆานอันเป็นนิวาสนฐานแห่งสมเด็จพระอมรินทราราช ตั้งอยู่ในท่ามกลางแห่งเมืองดาวดึงส์ มีนามบัญญัติชื่อ

ว่า *ไพชยนต์พิฆาน*” (ธรรมปริชา, ๒๕๒๐, ๓ : ๑๑๕) คือ วิฆานไพชยนต์ วิฆานพระอินทร์ หรือ “เรือนอินทร์” ของพระอินทร์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ตามคติไตรภูมินั่นเอง แสดงให้เห็นว่า วิหารยอดแห่งนี้อาจกลายเป็นสถาปัตยกรรมอันเป็นเอกลักษณ์งานช่างในรัชกาลที่ ๓ แล้ว ยังมีความหมายเชิงสัญลักษณ์สื่อถึงวิฆานไพชยนต์ของพระอินทร์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์สอดคล้องกับอินทรดติที่เป็นพระราชนิยมหรืออุดมการณ์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

อย่างไรก็ตาม หาก “ยอดมงกุฎ” ของวิหารยอดในวัดพระศรีรัตนศาสดารามมีความเกี่ยวข้องกับ “วิฆานพระอินทร์” บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์แล้ว ปัญหาก็คือ เราจะอธิบายและเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่าง “ยอดมงกุฎ” กับ “วิฆานพระอินทร์” ได้อย่างไร เพราะในไตรภูมิโลกวิจรณกลายไม่ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ (ดู ธรรมปริชา, ๒๕๒๐, ๓ : ๑๑๕-๑๑๖)

คัมภีร์ *ปิฎกราชาภิเษก* เขียนขึ้นโดยพระพิฆเนศวรถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเมื่อประกอบ

จิตรกรรมฝาผนัง เรื่อง “นารทชดก” ในพระอุโบสถวัดประตูปะตูธรรม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แสดงภาพปราสาทยอดปรางค์ที่ยอดซึ่งมีพระมหามงกุฎอยู่บนยอดตามคตของยอดประธาน

พระราชพิธีปราบดาภิเษกในพุทธศักราช ๒๓๒๔ (พ.ศ. ๒๕๔๑, ๔) กล่าวถึงลักษณะราชาภิเษก ๕ ประการ และธรรมเนียมปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับพระราชพิธีของพระมหากษัตริย์ คัมภีร์นี้ได้เปรียบเทียบกับพระวรกายของพระมหากษัตริย์กับเขาพระสุเมรุศูนย์กลางของจักรวาล และเครื่องราชกกุธภัณฑ์อันเป็นสัญลักษณ์ของการเป็นพระมหากษัตริย์ ซึ่งในคัมภีร์ระบุว่า ได้แก่ พระเศวตฉัตร พระมหามงกุฏ พระขรรค์ พระภูษาผ้ารัดกัมพลฉลองพระบาททองประดับแก้ว (พ.ศ. ๒๕๔๑, ๓) ในฐานะเครื่องประดับเขาพระสุเมรุไว้อย่างน่าสนใจว่า

“โศ มหาสตุโต ลินโร อธิฐานกาย ปล่อยจากเสกั อธิฐานธาติ เมื่อสมเด็จพระมหากษัตริย์ได้ราชาภิเษกเป็นเอกแก่ราชสมบัติแล้ว พึงได้อธิฐานอาตมาพระองค์เองว่าเรานี่คือเขาพระสุเมรุราชอันตั้งอยู่เป็นหลักพระธรณีในพื้นปฐพีตลอด และพระเนตรของเราข้างซ้ายคือพระสุริยอาทิตย์ พระเนตรของเราข้างขวาคือพระจันทร์อันส่องโลกให้เห็นแจ้งในพระทัย...และพระหัตถ์ทั้งซ้ายขวาและฝ่าพระบาทนั้น คือ ทวีปทั้งสี่ เศวตฉัตรหกชั้นนั้น คือ ฉกามาพจรทั้งหก...พระมหามงกุฏนั้นไซ้ คือ ยอดวิมานพระอินทร์ พระขรรค์นั้น คือ พระปฏิกูลอันจะตัดมลทินลือความโพร่ฟ้าฆ่าแผ่นดินให้เห็นแจ้งทั่วทั้งโลกธาตุ และเครื่องประดับผ้ารัดกัมพลนั้น คือ เขาคันธมาพานอันประดับเขาพระสุเมรุราช อันองค์พระมหากษัตริย์นั้น คือ พระวินัยธรรม อันตรัสสั่งสอนแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินให้ปรากฏเห็นแจ้งรุ่งเรืองไปทั่วทั้งชมพูทวีป เกือกแก้วนั้น คือ แผ่นดินอันเป็นที่รองรับเขาพระสุเมรุราช และเป็นที่อยู่อาศัยแก่อาณาประชาราษฎร์ทั้งหลายทั่วทั้งแคว้นขอบขัณฑสีมาและจะภูเขาปรากฏด้วยพระยศพระเดชของสมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้านั้นแล” (พ.ศ. ๒๕๔๑, ๓-๔) (ผู้เขียนเน้นความ)

โดยนัยของการอุปมาจากคัมภีร์ปฎิหารราชาภิเษกข้างต้น พระมหามงกุฏอันเป็นหนึ่งในเครื่องราชกกุธภัณฑ์จึงเปรียบได้กับยอดวิมานพระอินทร์ ปรากฏเหตุดังกล่าว ภูฏาคารยอดมงกุฎหรือยอดทรงมงกุฎที่เริ่มสร้างขึ้นตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงเป็น

สัญลักษณ์ที่แทนความหมายถึง “ยอดวิมานพระอินทร์” คือ ยอดของโพชฌนตมมหาปราสาทที่ประทับของพระอินทร์ บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เหนือยอดเขาพระสุเมรุศูนย์กลางของจักรวาลนั่นเอง ดังเห็นได้จากนามของวิหารยอดที่ปรากฏในจดหมายเหตุวัดพระศรีรัตนศาสดาราม คือ “พระบรมเสวตวรรษยันตวิหาร” หรือ “พระเสวตวรรษยันตวิมานวิหารยอด”

ด้วยเหตุนี้ การสร้างภูฏาคารยอดมงกุฎหรือยอดทรงมงกุฎเพื่อให้เป็นสัญลักษณ์แทนวิมานโพชฌนตของ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้พระมหาพิชัยมงกุฎเป็นพระบรมราชสัญลักษณ์ประจำพระองค์จากพระนามเดิมว่า “มงกุฎ” ดังเห็นได้จากพระราชนิพนธ์ประจำพระองค์ (อาร์มรัชกาลที่ ๔ องค์ใหญ่) ที่ทรงสถาปนาขึ้น เป็นรูปพระมหาพิชัยมงกุฎเปล่งรัศมี ประกอบด้วยตราซึ่งช่วยขานมีพาทองสองชั้นทอดสมุดำราทางด้านซ้าย หมายถึง ทรงเสวยชาอยู่ในทางอักษรศาสตร์ ด้านขวาทอดพระเนตรสุริยกานต์ หมายถึง พระราชอาณาเมื่อทรงพระผนวชว่า “วชิราวุฒ” (ภาพจากพระราชลัญจกร, ๒๕๓๔)

พระอินทร์และเพ็องฟูในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวพ้องกับพระราชนิยมใน “อินทรคติ” ของพระองค์

ไม่เพียงแต่สถาปัตยกรรมยอดมงกุฎหรือยอดทรงมงกุฎที่สื่อความหมายถึงยอดวิมานพระอินทร์เท่านั้น

อินทรคติเช่นว่านี้ยังปรากฏที่พระปรางค์วัดอรุณราชวรารามด้วย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระมหามงกุฎของพระประธานวัดนางนอง กรุงเทพมหานคร มาสวมลงบนยอดนาคคูลของพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม การศึกษาของนักวิชาการที่ผ่านมาไม่เป็นที่สงสัยเลยว่า พระปรางค์องค์นี้ คือ พุทธสถาปัตยกรรมที่สื่อสัญลักษณ์แทนเขาพระสุเมรุอย่างชัดเจนก็จริง หากสิ่งที่ยังคงเป็นปริศนามาจนถึงทุกวันนี้ก็คือ พระราชดำริของพระองค์ที่ทรงเชิญพระมหามงกุฎไปประดิษฐานบนยอดนาคคูลของพระปรางค์

ในงานศึกษานักวิชาการหลายท่าน แม้จะแสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ว่า ปรางค์ประธานของวัดอรุณราชวรารามเป็นสัญลักษณ์แทนเขาพระสุเมรุศูนย์กลางจักรวาล แต่ก็มีข้อ “ทั้งหมด” ของพระปรางค์ที่เป็นเขาพระสุเมรุ พระปรางค์ประธานล้อมรอบด้วยปรางค์บริวารทั้ง ๔ มุม เทียบได้กับมหาทวีปทั้ง ๔ ทิศของเขาพระสุเมรุ มณฑลทั้ง ๔ ด้านของปรางค์บริวารอาจหมายถึงท้าวจางคุมหาราช เทพดาผู้ทรงพิทักษ์รักษาทวีปทิศทั้งสี่ สอดคล้องกับการประดับฐานปรางค์ประธานซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๓ ชั้น ชั้นแรก เป็นยักษ์แบก สื่อถึงบริวารของท้าวจางคุมหาราช ชั้นที่ ๒ เป็นกระบี่แบก จึงจะไม่อยู่ในสารบบไตรภูมิแต่ก็สื่อความหมายถึงบริวารของพระรามในฐานะอวตารของพระนารายณ์ ชั้นที่ ๓ เป็นเทวดาแบก หมายถึง เทพดาที่เป็นบริวารของพระอินทร์ (กิตติพิชัย, ๒๕๔๓ อ้างถึงใน ศักดิ์ชัย, ๒๕๕๑, ๑๕๑)

อย่างไรก็ดี ผู้เขียนเห็นว่า ฐานทั้ง ๓ ชั้นนี้เท่านั้นที่นับเป็นเขาพระสุเมรุ ส่วนเรือนธาตุของพระปรางค์ประธานที่ตั้งอยู่บนฐานสิงห์ซ้อนกัน ๓ ชั้นและจะระนาบของเรือนธาตุเป็นที่ประดิษฐานรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ซึ่งนักวิชาการให้ความเห็นว่าเป็นส่วนสวรรค์ของพระอินทร์ และบนสวรรค์ของพระอินทร์ก็เป็นที่ประดิษฐานพระเจดีย์จุฬามณีนั้น (ศักดิ์ชัย, ๒๕๕๑, ๑๕๒) ผู้เขียนกลับเห็นว่า เรือนธาตุของพระปรางค์

ประธาน คือ วิมานโพชฌนตหรือ “วิมานพระอินทร์” ที่ตั้งอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ ซึ่งแทนด้วยฐาน ๓ ชั้นดังกล่าวอีกทีหนึ่ง เห็นได้จากซุ้มกระจหน้าของเรือนธาตุทั้ง ๔ ด้าน ที่ตามปกติจะประดิษฐานพระพุทธรูปกลับเป็นที่ประดิษฐานรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ รวมทั้งชั้นอัสดงก็ประดับด้วยรูปพระนารายณ์ทรงสุบรรณอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน (ศักดิ์ชัย, ๒๕๕๑, ๑๕๐)

นอกจากนี้ การประดับยอดปรางค์ขนาดเล็กเหนือสันหลังคาของซุ้มกระจหน้าทั้ง ๔ ด้าน เมื่อรวมกับยอดประธานของพระปรางค์เป็น ๕ ยอดตามคติไตรภูมิ ทำให้ยอดของพระปรางค์ทั้ง ๕ ยอดดูเหมือนปราสาทห้ายอด ดังมีตัวอย่างปราสาทยอดปรางค์ห้ายอด อาทิ พระที่นั่งเวษยันต์วิเชียรปราสาทที่พระนครศรีอยุธยา (เขาวัง) สร้างในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และปราสาทห้ายอดในจิตรกรรมฝาผนัง เรื่อง “นารทชาดก” ภายในอุโบสถ วัดประดู่ทรงธรรม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บูรณปฏิสังขรณ์ในรัชกาลเดียวกันเมื่อพุทธศักราช ๒๔๐๒ ควรสังเกตด้วยว่า ยอดนาคคูลของปราสาทห้ายอดในจิตรกรรมวัดประดู่ทรงธรรมก็ยังคงประดับด้วยพระมหามงกุฎเช่นเดียวกับพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม ด้วยเหตุนี้ ยอดทั้ง ๕ ของพระปรางค์ประธานจึงเทียบได้กับปราสาทห้ายอด โดยมีรูปพระนารายณ์ทรงสุบรรณประดับอยู่ที่ชั้นอัสดง ซึ่งเทียบได้กับรูปครุฑยุคนาครองรับไอราของพระมหาปราสาท เช่น พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อประกอบกับรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณที่ซุ้มกระจหน้าของเรือนธาตุด้วยแล้ว เรือนธาตุของพระปรางค์วัดอรุณราชวรารามจึงเปรียบได้กับวิมานโพชฌนตของพระอินทร์ โดยมีพระมหามงกุฎที่ยอดนาคคูลเป็นสัญลักษณ์ของ “ยอดวิมานพระอินทร์” ตามอินทรคติที่ปรากฏในคัมภีร์ปฎิหารราชาภิเษก

ถึงแม้ว่าสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพจะทรงพระนิพนธ์ไว้ในหนังสือความทรงจำว่า “การที่เอามงกุฎขึ้นตอนยอดนาคคูลก็ไม่เคยมีแบบอย่างที่ไหนมาแต่ก่อน คนในสมัยนั้นจึงพากันสันนิษฐาน

ว่ามีพระราชประสงค์จะให้คนทั้งหลายเห็นเป็นนิมิตว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้า “มังกู” จะเป็นยอดของบ้านเมื่อต่อไป” (ตำราฐานภาพ, ๒๕๔๖, ๗๑) และยังได้รับการผลิตซ้ำเป็นความรู้เช่นว่านั้นมาจนถึงปัจจุบันก็ตาม (ศรีศักร, ๒๕๕๐, ๙-๑๐) แต่ผู้เขียนเชื่อว่า การนำพระมหามงกุฏของพระประธานวัดนางนองวรวิหารไปสถิตบนยอดนภศูลของพระปรางค์วัดอรุณราชวรารามอันเปรียบได้กับวิมานไพชยนต์ซึ่งตั้งอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุศูนย์กลางของจักรวาลอีกทีหนึ่งเป็นการสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ในฐานะที่พระมหามงกุฏเปรียบได้กับยอดของวิมานพระอินทร์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เช่นเดียวกับที่ปรากฏเป็นงานสถาปัตยกรรมประเภทภูคาอารยธรรมงกุฏหรือยอดทรงมงกุฏนั่นเอง

ฉากยอดวิมานพระอินทร์

สู่พระบรมราชสัญลักษณ์ประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ครั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติเมื่อพุทธศักราช ๒๓๙๔ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้รูปพระมหาพิชัยมงกุฏเป็นพระบรมราชสัญลักษณ์ประจำพระองค์ซึ่งประดิษฐ์จากพระปรมาภิไธยเดิมว่า “มังกู” และทรงสร้างเป็นพระราชลัญจกรประจำพระองค์ขึ้นหลายองค์ (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๓๘, ๕๖ และ ๑๑๙) จึงไม่เป็นที่น่าแปลกใจว่า เหตุใดผู้คนในสมัยนั้นจึงโง่งมกันว่า การเชิญพระมหามงกุฏสถิตบนยอดนภศูลของพระปรางค์วัดอรุณราชวรารามเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าจะได้ทรงครองราชสมบัติต่อไป เพราะนอกจากมงกุฏจะเป็นพระบรมราชสัญลักษณ์ประจำพระองค์ในกาลต่อมาแล้ว เมื่อได้ทรงครองราชย์แล้วจริงฯ เรื่องดังกล่าวก็ดูเหมือนจะลงเอยตามที่โง่งมกัน การเชิญพระมหามงกุฏประดิษฐานบนยอดนภศูลของพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม หรือบนยอดพระเจดีย์ของวัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพมหานคร (กรมศิลปากร, ๒๕๒๕ ก, ๔๑) จึงเปลี่ยนความหมายเชิง

สัญลักษณ์จากยอดวิมานพระอินทร์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มาเป็นพระบรมราชสัญลักษณ์ประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะที่ทรงบูรณปฏิสังขรณ์หรือทรงสร้างพระเจดีย์ดังกล่าว รวมไปถึงความหมายของสถาปัตยกรรมยอดมงกุฏหรือยอดทรงมงกุฏที่สร้างขึ้นในรัชกาลนี้เป็นต้นไป อาทิ หอระฆังยอดทรงมงกุฏในวัดราชประดิษฐา พระอารามที่ทรงสถาปนาขึ้นก็ดี ก็คงมุ่งหมายให้เป็นพระบรมราชสัญลักษณ์สื่อความหมายถึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแทนที่ยอดวิมานพระอินทร์ตามอินทรคติในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในที่สุด

ปรารถนาเหตุดังกล่าวข้างต้น ในแง่ความหมายเชิงสัญลักษณ์อันเนื่องกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บุษบกธรรมาสันยอดมงกุฏในศาลาการเปรียญวัดราชประดิษฐา ซึ่งนำพระมหาพิชัยมงกุฏมาขยายมาตราส่วนและถอดรายละเอียดจนเกือบทุกกระเบียดนิ้ว โดยไม่มีการปรับ ลดทอน หรือปรุงแต่งทรวดทรงให้เป็นเหลี่ยมมุมแบบยอดทรงมงกุฏ แต่จงใจให้เหมือนพระมหาพิชัยมงกุฏมากที่สุด และคงเพื่อให้สอดคล้องกับพระบรมราชสัญลักษณ์ประจำพระองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือพระมหาพิชัยมงกุฏ ได้ตรงที่สุด ย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า บุษบกธรรมาสันยอดมงกุฏนี้ คือสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายถึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้ทรงสถาปนาวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามอย่างแท้จริง ๕

บรรณานุกรม

เอกสารตัวเขียน

ศรีสุริปริชา, พระ. ๒๕๑๖. “จดหมายเหตุทรงปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามครั้งรัชกาลที่ ๓.” ใน *ปาฐกถาเรื่องสงวนรักษาของโบราณ จดหมายเหตุทรงปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามครั้งรัชกาลที่ ๓ และการซ่อมภาพผนังเรื่องรามเกียรติ์ที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามในกาล*

สมโภชพระนครครบร้อยปี พ.ศ. ๒๔๒๕. น. ๒๓-๓๗. พระนคร : กรมศิลปากร.

ศรีสุริปริชาธิราชเสนาบดีศิลาอักษร, พระ และชำนาญวาร, นาย. จ.ศ. ๑๑๙๖. “สำเนารายงานเล่ม ๖ ว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม.” ห้องเอกสารตัวเขียน หอสมุดแห่งชาติ. จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓. หนังสือสมุดไทยดำ. อักษรไทย. ภาษาไทย. จ.ศ. ๑๑๙๖. เลขที่ ๑/๖.

เอกสารตัวพิมพ์

กรมศิลปากร. ๒๕๒๕ ก. *ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ ๔ วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๕๒๕).

กิตติพงษ์ บุญเกิด. ๒๕๔๓. “การศึกษาคติภูมิจักรวาลในงานสถาปัตยกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว : กรณีศึกษาสถาปัตยกรรมพระอารามหลวงในเขตกรุงเทพมหานคร.” รายงานการศึกษานเฉพาะบุคคล ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เครื่องศิริภรณ์. ๒๕๔๗. กรุงเทพฯ : สยามแอดมินนิสเตรทีฟแมนเนจเม้นท์.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ๒๕๕๐. “พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕ ว่าด้วย วัดพระนามบัญญัติ วัดราชประดิษฐ.” ใน *ศิลปวัฒนธรรม*. ๒๔ (ตุลาคม ๒๕๕๐), น. ๗๙-๘๖.

ตำราฐานภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา. ๒๕๔๖. *ความทรงจำ*. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษและมูลนิธิสมเด็จพระบรมราชดาราฐานภาพและหม่อมเจ้าจงจิตรถนอมดิศกุล พระธิดา.

ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา. ๒๕๓๖. *วัดอรุณราชวราราม*. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : ต้นอ่อน.

เทวาทินิมิต, พระ. ๒๕๓๒. *สมุดตำราลายไทย ของ พระเทวาทินิมิต*. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : องค์การคำของคุรุสภา.

ธรรมปริชา, พระยา. ๒๕๒๐. *ไตรภูมิโลกวิโมกข์กลา ฉบับที่ ๒ (ไตรภูมิฉบับหลวง)*. ๓ เล่ม. กรุงเทพฯ : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

เม่งน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. ๒๕๔๙. “พระที่นั่งทรงธรรม : วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม.” ใน *ศิลปวัฒนธรรม*. ๒๑ (สิงหาคม ๒๕๔๙), น. ๑๔๓-๑๕๓.

พิชญา สุ่มจินดา. ๒๕๕๒. “พระโกศทองใหญ่รัชกาลที่ ๑ ในการออกพระเมรุสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา

กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์.” ใน *ศิลปวัฒนธรรม*. ๓๐ (กุมภาพันธ์ ๒๕๕๒), น. ๗๘-๙๐.

พิมพ์ธรรม, พระ. ๒๕๕๑. “ปัญหาวิชาภิเษก.” ใน *รวมเรื่องราชาภิเษก ธรรมเนียมราชตระกูลในกรุงสยาม พระราชทานกิจ และอธิบายว่าด้วยศกเจ้า*. น. ๑-๘. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายเสริม กรวิยาศิลป์ เป็นกรณีพิเศษ ณ ฌาปนสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม วันเสาร์ที่ ๑๙ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๕๑).

ราชกิจจานุเบกษา. ร.ศ. ๑๑๒. “พระราชบัญญัติสำหรับเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นที่เชิดชูยิ่งช้างเผือก.” ใน *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม ๑๐. แผ่นที่ ๓๙. ลงวันที่ ๒๔ ธันวาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๒. น. ๔๒๕-๔๓๔.

ราชสมบัติ, พระ. ๒๕๖๓. *ก่อนนิราศเกาะแก้วกาลักตา พระราชสมบัติ การกร รัตนกุล แต่งเมื่อรัชกาลที่ ๔*. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร. (พิมพ์แจกในงานปลงศพ นางเปลี่ยน โอสสถานนท์ เมื่อปีออก พ.ศ. ๒๕๖๓).

ศรีศักร วัลลิโภดม. ๒๕๕๐. “ทำไม ร.๓ ไม่สวมมงกุฏ.” ใน *เมืองโบราณ*. ๓๓ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๕๐), น. ๗-๑๐.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. ๒๕๕๑. *งานช่างสมัยพระนั่งเกล้าฯ*. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ.

สันติ เล็กสุขุม. ๒๕๕๕. *กระหนกในดินแดนไทย*. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

สำนักกราชเลขาธิการ. ๒๕๒๕. *สมุดภาพเหตุการณ์สำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ. (คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี จัดพิมพ์เพื่อระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๒๕).

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. ๒๕๓๘. *พระราชลัญจกร*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์. (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี จัดพิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในมหามงคลวโรกาสพระราชพิธีกาญจนาภิเษกเสด็จเฉลิมฉลองวโรกาสพระชนมายุ ๕๐ ปี วันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๓๘ และในมหามงคลวโรกาสพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จัดสร้างและจัดพระราชพิธีจารึกพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ทองคำประจำรัชกาล วันที่ ๒๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๓๘).

สุดจิต วัชย์เทศ. ๒๕๕๔. *แม่น้ำลำคลองสามประวัติศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ.

สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. ๒๕๕๙. “ภาค ๓ น้ำ.” ใน *ลักษณะไทย ภูมิหลัง*. น. ๑๔๒-๒๔๕. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.